

Барбара Керевски-Халперн

Џоел М. Халперн

ТРЕЋИНА ВЕКА У ПРОУЧАВАЊУ СРПСКОГ СЕЛА: ЗАШТО?

Овај рад представља само једну фазу у континуираном истраживању. Опажања о променама у српском друштву од 1953—1985. године треба схватити као писања два странца која су покушала да разумеју брзе промене у којима се сеоско друштво трансформисало у модерну индустријску земљу. Ове трансформације су сада завршене и донеле су нове начине живота за све. У исто време, чини нам се, Југославија се сада суочава са многим проблемима присутним и у другим савременим друштвима. Одељак о демографским подацима покушава да резимира неке од тих промена на апстрактан начин.

Идеје о линеарном и цикличном времену предложене су као један од начина да се разуме и прихвати промена која је увек сачињавала део живота у друштву (циклично време), а да се истовремено узму у обзир и оне врсте промена које настају као резултат технолошког развоја, индустријског раста и брзе урбанизације и које се не понављају (линеарно време). Наши радови о социјалној структури, демографији, усменој традицији и медицинској антропологији наведени су на крају. У листу су укључени само радови који се заснивају на материјалу сакупљеном у Орашцу, док су остали, у којима је реч о Србији у целини или о другим крајевима Југославије, наведени у библиографском прегледу J. M. Halperna i Kidecklea.

Аутори су унапред захвални на коментарима југословенских колега.

Увод

На нивоу личних односа вероватно да не постоји разлог да се постави питање које је у наслову овог рада. Дуготрајно и стално истраживање било је од непроцењиве користи за истраживаче и за њихову, сада већ одраслу, децу, а која су била бебе када смо први пут стигли у село Орашац. Према ономе што кажу наши пријатељи из села, задовољство из овог дуготрајног процеса било је обојстрано. Али изван личних односа, какве су интелектуалне вредности дугорочног проучавања једне једине заједнице?

Пре више од тридесет година могућност да се документује живот европског села, у овом случају села у Србији, представљала је

прави академски изазов. Гледано из перспективе англоамеричке науке тога времена, једини значајни радови о балканском сеоском друштву били су Сандерсово пионирско дело „Балканско село“ и текстови Филипа Мозлија о структури *задруге*. Њихове студије заснивају се на резултатима истраживања у периоду пре другог светског рата и биле су значајна снимања стања у ранијим временима. Изузев наших анализа о великим социокултурним, економским и демографским променама кроз време, стално проучавање села Орашац у Шумадији током неколико деценија, које никада није престало, пружа и симултана опажања и разумевања динамике промена које се могу посматрати на опште људској скали.

Легитимно сагледавање промена

Прва научна публикација која је настала као резултат наших истраживања (*Српско село*, 1958) представљала је основу са које смо сагледавали потоње уочене промене. Узимајући за пример комплекс промена у односу на раније могућности прибављања материјалних добара и нове вредности, у каснијем издању (1967) описујемо ситуацију у којој се сељани, путујући у воловским колима, суочавају са новином избора: да ли да иду познатим, старим излоканим друмом или управо завршеним, джим, асфалтним путем. У селу почињу да се појављују камиони, аутомобили и мотоцикли. Поглед на шљивике у цвету сада често покривају облаци прашине.

Почетком 70-тих година опажамо (*Српско село у историјској перспективи*, 1972) да је рурална слика задржала ауру „од памтивека“ — али тај изглед сталности је само површинска варка. Изблиза сагледано, село врви од промена. До краја 70-их година валовити пејзаж Шумадије био је испресецан путевима погодним за све временске прилике, а нови возачи нагињу се на њима не обраћајући се на још присутна шкрипећа запрежна кола натоварена сеном. Јуре поред несвесних пешака, пастира, преља који лагано корачају по опасним путевима као да су то мирни сеоски путељци. Пластични меморијални венци постављени дуж травних ивица пута су горко сведочанство честих аутомобилских и пешачких трагедија у друштву у коме је стасавала прва генерација возача аутомобила.

Сеоске куће су обично зидане „далеко од друма“, што је било још једно наслеђе из времена Турака, али сада је у моди да се куће подижу непосредно уз пут. Неколико домаћинстава планирало је да улици окрену задњу страну или страну без прозора и тако елиминише прашину и буку која је сада постала уобичајена. За већину власника који подижу нову кућу, међутим, најважније је да се свету са поносом покаже фасадни део зграде. Нова кућа се обележава чим неко наследи или купи земљиште. Прво се подиже ограда од ланаца постављених између камених стубића, што симболично обавештава све пролазнике: „Ово је моје!“ Понекад ограда опасује само травнату површину, или гомиле цигала и песка које чекају почетак радова. Опажања приликом наше посете 1984. године потврдила су све већу жељу за самопотврђивањем. Овакав став пренет је и на сеоско

гробље које је раније било прилично егалитарно и по приступачности заједници и по обележјима на гробовима. Данас видимо масивне углачане надгробне плоче, купљена „уметничка дела“, и нову манифестацију потребе да се ограда оно што неко поседује.

Неке од ових одлика настале су као резултат чињенице да многа домаћинства имају по неког способног члана који привремено ради „у Европи“ (западна Европа) и који шаље новац кући. Одсутни чланови домаћинства долазе у посету сваке године и, с обзиром да постоји и довољно средстава и радне снаге, нове куће од цигала се постепено изграђују током неколико година. Овде имамо задругу у новом облику: отац, номинални старешина домаћинства, остаје на земљи; син одлази на рад у иностранство; обојица подижу и поседују заједничко домаћинство, које је физички, у ствари, два објекта: „стара кућа“ на земљи и нова на путу.

Често смо виђали руком исписана обавештења „Плац на продају“, закуцано на стаблу. Ранији становници села који су наследили земљу, али који су се уморили од „сеоског блата“ - преселили су се у оближње градове или у пренасељени Београд, претпостављајући живот у урбаној средини оном на земљи коју су њихови очеви и дедови марљиво обрађивали. Неки се враћају, али не да би живели у селу као сељаци, већ да претворе своје старо огњиште у викендицу, у кућу за одмор на земљи која је њихова патронимија. Када почиње да се гради викендица на купљеној земљи, носталгија за врлинама сеоског начина живота испољава се у засађивању војки и башти чак и пре него што почне изградња куће. Ова врста земљорадње у слободном времену само делимично компензира рад у некадашњим житним пољима и виноградама које више немају. У већини случајева нема разлике у архитектонском стилу кућа сталних становника села и градских викендаша. Примећујемо такође нова станишта у облику слова А саграђена поред старинских кућерака за овце.

Подизање кућа на селу, било да то чине сеоски синови који се враћају у родни крај ради одмора или појединци који немају родбинских веза у селу, подстакнуто је близином Буковичке бање, изворишта високо цењене минералне воде „Књаз Милош“, смештеној у шумовитом предграђу Аранђеловца, до које се, данас, врло лако стиже из села. Аранђеловац је такође центар развоја индустрије у послератном периоду, од када су подигнуте фабрике шамота и електропорцелана. Када смо прво почели да одлазимо у тај градић, ишли смо пешце заједно са сељанима који су петком износили своје производе на пијаци, на продају или размену. Тада су се дуж страница једине калдрмисане улице, „дуге као женски језик“, низале занатске радионице и дрвореди поткресаних и окречених багрема, карактеристичних за сваки шумадијски градић. У пијачни дан ишло се улицом заједно са овцама гоњеним на сточну пијаци. У поподневним часовима девојке и младићи (који су из села дошли боси, али поневици ципеле) шетали су уз и низ улицу у групама, „меркајући“ једни друге пре него што се прикључе играчима у колу на травнатој површини испред цркве. Калдрмисана улица, и њене светло обојене занатске радионице, као бојени бакрорези из неке друге епохе,

нестали су пре око двадесет година. Улицу је заменио широки ма-кадамски пут са обележеним пешачким прелазима и паркинг мес-тима. Старе занатске радионице уступиле су место специјализованим радњама, робним кућама, самопослугама, кафеима и грнчарској ра-дионици која снабдева домаће туристе.

Да ли је то исти град, у који је Даница долазила воловским ко-лима „преко брда“, да би продала корцу јаја? У који је деда Радо-ван одлазио са штапом проводивши цео дан у ходу до града и на-зад, да би обавио неки мали посао у трајању од неколико минута у среском уреду? Данас између Аранђеловца и Орашца саобраћа редовна аутобуска линија. У Аранђеловцу је такође изграђена и оби-лазна петља за кретање камиона и других тешких транспортних средстава да саобраћај не би оптерећивао главну улицу. Дуж нових путева подигнуте су модерне стамбене зграде. Остатка старе град-ске архитектуре приликом сваког нашег новог доласка било је све мање. Бања, поново уређена, сада се сматра културним центром гра-да, а њен раније пројектовани парк, сада окружен реновираним и новим хотелима, центар је збивања за време одржавања међуна-родне летње смотре „Мермер и звуци“. Локални извор минералне воде постао је основа за производњу лиценцног пића, „Pepsi Cole“. „Б. Б.“, назив под којим је позната радна организација „Буковичка бања“, проширила је асортиман својих производа и са газираним воћним соковима и дијетним кола-пићима. Као и фабрике, овај ко-лектив пружа сталне могућности запошљавања сеоске радне снаге. Флоте „Б. Б.“ камиона крећу се од постројења за флаширање, до потрошача у целој Србији. Смеће изгледа да стиже са модерним на-чином живота. Одбачене флаше „Књаз Милоша“ и жуте пластичне гајбице за транспорт флаша су сведоци да се Шумадија укључила у већи свет. Упркос овим везама са градом и даље, село Орашца није променио карактер разбијеног насеља и то не само у размешта-ју кућа већ и у потпуном одсуству формираног центра на раскрсни-ци путева, што је директна последица наредби из половине XIX ве-ка које су ограничавале развој градова. У последњим годинама до-шло је до преокретања ранијег модела централизације града. Неке продавнице и радње за услужне делатности, које су некада посто-јале само у граду, сада се појављују и у селима. То су радње ме-шовитом робом, амбуланте, поште. Савезни закон сада дозвољава оснивање малих приватних предузећа са ограниченим бројем радни-ка и уз улицу се сада могу видети „приватници“ ту и тамо. На путу за Аранђеловац пролази се поред аутомеханичарске радионице, ка-меноресца и неколико кафана. У једној од кафана викендом насту-па фолклорна група. Њено име, „Сложна браћа“, сентиментално је подсећање на идеал задружног живота, о браћи која деле кућу и огњиште. У ствари, власник кафане је брачни пар из Младеновца. Уз брдо са леве стране је нова аутолимарска радионица. Делови ша-сије и каросерије су разбацани свуда по дворишту и неки, продиру-ћи у суседни шљивик, стварају надреалистичку слику.

Али, када дођете до врха брда и баците поглед на панораму се-ла које лежи у долини, још је све тамо: чисти видик, брда, устала-сана поља кукуруза и жита. Појављују се и шумарци багрема, жи-

вице дуж путића, кровови покривени црепом, шљивици и виногради. На хоризонту се назире пурпурне контуре Космаја. Сентиментално? Да. Не може се замислити бољи амбијент за стару народну песму „Шумадијо, родни крају“. Са висине и из далека то је иста слика коју смо гледали труцкарајући се у задњем делу воловских кола пре много година када смо први пут видели село Орашац у долини.

Приступ проучавању заједнице (community study)

Истраживање заједница као истраживачки метод је донекле оправдано критикован као кратковидо сагледавање проблема, концентрисано на локално друштво, при чему су искључени национални трендови, или, прецизније речено, у којима нису била артикулисана та два нивоа на довољно смисаоан начин. Даље, такве студије су биле интелектуално еклектичне са различитим фокусима. То је све стежавало компаративна проучавања. Није подесно овде настављати дискусију у овом смеру, већ је довољно напоменути да је, у време када смо започели теренска истраживања у Орашцу 1953—54. године, документовање начина живота до тада непрезентованог у западним научним круговима, имало свог смисла и задовољавало тадашње потребе. У ретроспективи гледано, такође се показало да су наше опсервације из тог времена, због тога што је наш начин рада био другачији од приступа домаћих етнoлoга, побудиле интересовање савремених југословенских етнoгpафа и друштвених истoричара.

Лонгитудиналне студије

Предности дуготрајних истраживања имају два аспекта. Један се односи на лонгитудиналне студије, у којима се иста популација прати кроз време, што има посебне истраживачке разлоге. Из антрополошке перспективе, корисност лонгитудиналних студија се повећавала повезивањем са историјском демографијом. У проучавању популације, дугорочна опажања и подаци који су из тога проистекли о посматраном становништву, од пресудне су важности у анализи променљивих демографских варијабли и социјалне структуре.

Различита теоријска становишта

Значај оваквих студија лежи и у томе што омогућава примену различитих теоријских претпоставки у проучавању одабране популације. У оваквој врсти интердисциплинарног приступа, уобичајено је да тим стручњака проучава једну заједницу и да при томе користи разноврсне перспективе друштвених, а понекад и биолошких наука. Наша варијанта таквог приступа у Орашцу била је скромнијих размера, и враћали смо се у исту заједницу не да бисмо је поново проучавали (чест случај у антрополошкој литератури), већ да

бисмо заједници приступали са различитих становишта и да би спроводили различите интерпретације.

Три потпуно различите докторске дисертације, одбрањене у Америци, настале су из истраживања у Орашцу — *Друштвене и културне промене у српском селу* (Joel M. Halpern, 1956); *Говор као ритуал у процес: аспекти етнографије комуникације у руралној Србији* (Barbara Kerewsky-Halpern, 1979); и, недавно, демографски профил *Деца и промена у српском селу, 1870—1971* (Robert Wagner, 1984).

Све три усмеравају своју пажњу на исти локалитет. Приступ и основни фонд података су потпуно другачији.

Интегративни приступи

Интелектуалне последице су задовољавајуће интегративне, укључујући и монографију у којој су сучељене различите перспективе, што заједно води ка разумевању динамичких међузависних односа на нивоу социјалне структуре, усмене традиције и демографије. На пример, уочавањем и анализом „епског пулса“, помоћу кога неки старији чланови заједнице памте генеалошке детаље из историје свога рода, били смо у стању да коментаришемо еволуцију и трансформацију домаћинства која су се базирала на задружном принципу. Бавили смо се проучавањем односа између квантитативних мера сродничких односа и начинима на које појединци перципирају те исте односе у дијахронијском оквиру.

Виталне стопе и специфични оквири друштвене структуре, као што су величина и породична структура домаћинства, могу се разјаснити помоћу административних записа (књиге рођених, венчаних и умрлих, катастарске и пореске књиге, пописи становништва и слични документи сачувани и у локалним месним канцеларијама и у Архиву Србије). Било је могуће представити везу друштвених односа како их дефинишу сами становници села, јер ти односи одражавају колективни идентитет у извесном смислу. Комбиновање приступа историјске демографије и проучавање усмене традиције омогућило је интерпретацију вишедимензионалног модела српског сеоског друштва. Начин да се то постигне био је експлицитно повезивање компјутеризованих структуралних демографских и друштвених података и социолингвистичке анализе комуникацијске компетенције и говорних образаца што је даровито наслеђе чланова усмених традиционалних култура. На тај начин могли смо да направимо мапу сродничких односа у заједници и припадајућим друштвеним структурама за период од 200 година.

Линеарно и циклично време

Сакупљени материјал стално отвара нове могућности. Последњих година истраживали смо начине за повезивање наших података коришћењем концепата о линеарном и цикличном времену. Применом

оваквог приступа могуће је доћи до разумевања како се културе и друштвени системи мењају током времена и како се односе према еколошкој средини. Почетно становиште било је да се културне идеологије које наглашавају идеалне обрасце, одвијају у циклусима, али да лично искуство увек мора да се хвата у коштац са линеарном (историјском) променом. Ту није реч о независним системима: пре би се могло рећи да су они у сталној интеракцији, и да производе адаптивне секвенце. На пример, културни идеал представља настављање јужнословенске проширене породице, али у стварности ти идеали цикличног времена морају да се прилагођавају променама које доноси линеарно време, то јест, променама у структури породице у сваком датом временском периоду.

Почетно разграничење може да се направи између понављајућих породичних циклуса у процесу, чија се динамика везује за индивидуалне животне циклусе, и одређени оквир линеарног времена у којем се одвијају. Неке одлике социјалне структуре имају повратни карактер, док се друге не реплицирају. Прецизна категоризација појава које су цикличне и које се понављају, и оних које су одвојене и линеарне, не може се лако изградити. Сваки појединац се рађа и умире. Већина људи сазрева и стари. Тачан след догађаја који ће се десити је, међутим, јединствен за сваког појединца. Перспективе цикличног времена односе се и на догађаје у току живота и на процесе у циклусу породице — домаћинства. След догађаја у овом другом покрећу промене у индивидуалним виталним догађајима — рођење, брак, миграција и смрт су њихове друштвене последице. Концепт цикличности који примењујемо односи се на типологију предвидљивих, секвентних догађаја чија се почетна и завршна тачка могу прецизно одредити.

Чисто циклично време може се замислити као затворени круг. У графичком облику може се приказати као спирала са низом кругова који се затварају око праве линије, која представља линеарно време. Линија линеарног времена продужава се бесконачно, али може да промени правац и отуда има снагу сличну електричном пољу, да може да утиче на амплитуду, облик и пречник кругова цикличног времена. Могућно је изабрати произвољно почетне и завршне тачке у циклусу, али оне увек морају да буду у вези са специфичним процесима, било са процесом физиолошког старења или са годишњом сезонском прогресијом. Логична полазна тачка је нова сезона, нови живот са уграђеном способношћу за реплицирање. У линеарном времену сваки догађај је јединствен и уклапа се у непроменљиви ред. Овде се процес не појачава.

Карактеристично је за вредносне дистинкције између ових временских процеса да је знатно лакше одредити линеарно време као негативно и циклично као позитивно. Линеарно време нема фиксирани завршетак (мада се, из аналитичких разлога, постављају арбитрарне тачке почетка и краја). Може се пројектовати у прошлост, али се не може лако одредити према протеклим догађајима. Са културолошког становишта, линеарно време се одвија у секуларном, а не у светом контексту. Сагледано у контексту произвољне почетне тачке, линеарно време се може сагледати као стални процес било

којег хронолошки фиксираног миљеа што у њему постоји. Равнотежу оваквом схватању линеарног времена могу да пруже алтернативна становишта која промене замишљају као експерименталну акумулацију и то како се она одражава на кумулативни аспект културе, посебно у односу на технолошки ред. У овом другом смислу, линеарно време још нема фиксирани крај, без преседана је, и не може се одмах и лако антиципирати. Везе између прошлости и будућности постоје, али њихов однос није ни имплицитан нити лако предвидљив.

Поштовање светог залази у циклично време и односи се на природни свет како је он представљен у дневним и сезонским активностима. Ритуали око рођења, свадбе и смрти су свети маркери времена у животном току. С обзиром на то да се прошлост реплицира, она се поново испуњава и реafirмише таквим ритуалима. Циклично време санкционисано је ритуалима афирмације постигнутих стадијума. Ритуали се могу сагледати као афирмација биолошких процеса и годишњих циклуса. Идеализована будућност увек садржи цикличне елементе који се односе на понављање прошлости, као у антиципираним стадијумима индивидуалних животних токова. Догађајима линеарног времена потребне су референце цикличног времена да би постале разумљиве. Очигледно је да су историјске годишњице, као што су прославе значајних догађаја за оснивање и развој националне државе, укотвљене у линеарном времену, то јест да се догоде само једном. Ипак њихово потврђивање и снажење током годишњих календарских празника смешта их у оквир цикличног времена. У оваквим случајевима неопходно је да се разграниче стварни догађаји од процеса њиховог прослављања.

У врсти промена које се могу уочити у току животног циклуса појединца, фиксираних биографијом, циклуси се такође могу схватити и као мера линеарног времена. Специфични циклуси се увек односе на идиосинкретичке догађаје у складу са констелацијом елемената појединачног искуства, и сходно томе увек имају извесни степен непредвидљивости. Примери за то су врсте социокултурних промена у линеарном времену о којима је било речи у првом делу овог рада. Такве промене олакшавају да се протумаче начини на које индивидуални животни токови и циклуси домаћинства одступају од идеолошких очекивања. Сагледавање тих догађаја као дисконтинуитета је, са своје стране, производ културних вредности укоренених у искуству цикличног времена.

Комплекси вредности који сачињавају идеацијско сродство, укоренено у цикличном времену, имају тенденцију споријег модификовања него што је то случај са догађајима, па чак и идејама о технолошким и с њима повезаним економским појавама, које се догађају у линеарном времену, јер идеологије о друштвеној структури вуку свој кредибилитет из понављања, а не иновација. У цикличним концептима конзерватизам је у жижи и он само постепено и полако асимилује идеје засноване у линеарном времену. Уопште узевши, сваки идеолошки систем покушава да схвати обе временске димензије на тај начин што увек покушава да се позабави неантиципираним догађајима.

Примена ових временских концепата на сакупљене податке

Како се ове теоријске идеје примењују на истраживачке резултате из српског села? У дугорочном теренском истраживању могу дати врло продуктивне резултате. На пример, посматрајући податке о становништву Орашца, могу се уочити очекиване промене линеарног времена у периоду 1784—1984. године. Овај период коиндицира приближно са постојањем Орашца. За време та два века становништво се увећало са око 300 душа почетком XIX века на око 2000 средином XX века, а од тада настаје пад од око 11 одсто током следеће четвртине столећа, изазван углавном имиграцијом у урбане области које се све више проширују.

Петоструко повећавање становништва Орашца у XIX веку коиндицира са једним другим догађајем линеарног времена, а то су еколошке трансформације области, претварање дотадашњих хрстових шума у аграрне површине. Ова значајна промена репрезентативна је за токове развоја у целој тадашњој Србији. Догодиле су се такође очекиване друштвене структуралне промене, опадање величине просечног домаћинства од осам чланова на почетку периода до око четири у данашње време.

Постоје и очекиване промене у виталним стопама током протеклог века (период за који располажемо потпуном документацијом). Стопе рађања су опале за више од пола, од 48/1000 70-их година XIX века док су стопе смртности опале за више од три пута (35/1000). Старосна структура становништва Орашца прошла је кроз аналогне трансформације. То је најочигледније у старосној групи од 50 и више година, у којој су, и у апсолутном и у релативном смислу, бројеви били занемарљиви — пет одсто 60-их година XIX века; век касније драматично су порасли на 25 одсто.

Примена компјутера

Коришћењем концепта линеарног и цикличног времена, прилагођених основним компјутерским подацима, могли смо такође да разматрамо промене у унутрашњој структури домаћинства, у дијадама најближег сродства, и у старосним структурама. У оквиру структуре проширеног домаћинства до половине XX века, кључни однос била је дијада отац/син. Новији образац муж/жена као примарна дијада одражава смањени значај проширене породице која се састојала од два брачна пара. Уз ове промене линеарног времена у селу, које такође одражавају и социоекономске трансформације које су се одвијале у целој Југославији у послератном периоду, постоје и друге квантитативне потврде сталног значаја перспективе цикличног времена у сродничкој структури. За последњи век имамо доказе да је просечно доба старости жена приликом ступања у брак било константно и да је било око 20. године. Током већине периода у току два века (у овом случају од 1760—1949) старост оца приликом рођења његовог првог сина (нема података о женама за XVIII и почетак XIX века) такође је константна и износи око 25 година. (Овај

податак се заснива на декади очевог рођења). Интервал између рођења првог и другог детета је око 2,5 године и не одступа у периоду 1850—1950. године (базирано на декади рођења мајке).

У Орашцу и оопште у Шумадији, упркос трансформацијама старосне структуре становништва и преполовљавању просечне величине домаћинства, проценат становништва који живи у проширеним или вишеструким или сложеним домаћинствима, занимљиво, показује стабилност од 72 одсто у периоду 1863—1973. године. Процент нуклеарних домаћинстава такође остаје безмало идентичан — од 36 и 34 одсто у две крајње тачке у истом периоду, као што је случај и са проширеним и сложеним домаћинствима (48 одсто). Под категорију сложених домаћинстава подведено је неколико различитих типова домаћинстава. Јединице које су се састојале од два брачна пара, ожењеног оца и ожењеног сина, удвостручиле су се у времену од 1863. до 1975. са 19 на 36 одсто свих домаћинстава. Године 1863, 18 одсто свих домаћинстава сачињавале су такве јединице у којима су живели два ожењена брата (са или без родитеља). Такав тип структуре нестао је до 1848. године. До 1975. године само је 43 одсто становништва Орашца живело у домаћинствима са шест или више чланова (1853. године тај проценат је износио 89 одсто).

Оваква врста података значајна је стога што открива да већина становника Орашца, током сопственог животног искуства, још живи у комплексним домаћинствима, то јест у оквиру комплексније сродничке структуре него што је то нуклеарна породица. Данас су, међутим, домаћинства мања јер имају мањи број деце и недостају удвојени или већи број породичних јединица исте генерације. Због тога што је продужен животно век у савременим домаћинствима, чешћи је случај да у њему живи остарели родитељ, а такође су честе и интеракције три, па чак и четири генерације. Овај други тип интеракција значајан је стога што представља нову категорију: старији парови и старији појединци, дуже живе.

Користећи податке сакупљене на основу усмене традиције, наша истраживања поставила су још нека питања: како појединци структурирају памћење своје колективне прошлости? Да ли облик памћења има утицаја на преношење информација? На који начин вредносни систем приповедача условљава податке које износи? Да ли усмено преношење памћења одговара информацијама које постоје у архивима и другим писаним документима? До које мере комуникацијска компетенција и реферални оквир информатора ограничавају проучавање теренског истраживача? Такође је пробитачак покушај да се одреди ефикасност истраживачевог метода. Могуће је испитати сва ова питања тамо где постоји жива усмена традиција, али и значајни архивски записи, као што је то случај са Орашцем. Усмена традиција обухвата многе домене културе и пружила је основни материјал за класични етнографски преглед у историјској перспективи, али у овом раду, у покушају илустровања значаја дуготрајног теренског истраживања, могућно је навести многе примере комбиновања усмене традиције и наших других приступа (в. библиографију).

Завршне напомене

На крају, вредно је напоменути да су приступи истраживању, о којима је овде било речи, настали из перспективе два социокултурна антрополога, која су сједињена и браком, али који немају ни родбинске везе ни етничко порекло у Србији. Сматрамо да је дугорочно теренско истраживање у Србији била наша привилегија. Сви аспекти посматране културе су у сталном флуксу, при чему се, наравно, различите културне одлике мењају различитим темпом. У нашем послу, опсервацијама са учествовањем, имали смо задовољство да приметимо да су наша схватања временом постајала све истанчанија и да наша скорашња сазнања одражавају дубље нивое разумевања процеса промена него што смо раније могли да их разумемо.

С друге стране, људи које смо проучавали, годинама су, такође, примећивали промене код истраживача. Орашчани су провели нашу породицу кроз своје старосне стадијуме и полне категорије, сваку са својим инвентаром знања, одговорностима и компетенцијама. На тај начин је наш посао у извесном смислу реципрочан. Само по себи то је већ довољно да оправда наш посао у Орашцу.

(Превела *Мирјана Прошић-Дворнић*)

Barbara Kerewsky-Halpern, Joel M. Halpern

EXPLORING SERBIAN VILLAGE ONE THIRD OF A CENTURY: WHY?

Interpreting the material collected in an unique way, continuously in the same village during 30 years, Authors are applying different theoretical concepts.

While Barbara Kerewsky-Halpern generally explores within the socio-linguistic range, Joel Halpern applies various theoretical concepts of socio-cultural anthropology, and historical demography. In interpreting changes during latest years, Joel Halpern very successfully applies the concept of linear and cyclic time.

SELECTED BIBLIOGRAPHY BY THE AUTHORS
ON ORAŠAC AND SERBIAN VILLAGE

ИЗБОР ИЗ БИБЛИОГРАФИЈЕ АУТОРА
О ОРАШЦУ И СРПСКОМ СЕЉУ

- Halpern, Joel M. *A Serbian Village* N. Y., Columbia University Press, 1958
(Revised edition, N. Y., Harper and Row, 1967)
- Halpern, Joel M. *Town and countryside in Serbia in the nineteenth century; social and household structure as reflected in the census of 1863*, in *Household and Family in Past Time*, ed. P. Laslett, R. Wall, pp. 401-27, Cambridge, Cambridge University Press, 1972.
- Halpern, Joel M. *Individual life cycles and family cycles*, In *The Family Life Cycle in European Societies*, ed. J. Cuisenier, pp. 353-80. The Hague, Mouton, 1977
- Halpern, Joel M., *Demographic and social change in the village of Orasac: A perspective over two centuries*, *Serbian Studies*, Vol. 1, No. 3. pp. 51—70, 1981 (Part I, Parts II and III in Vol. 1, No. 4, Spring 1982, pp. 65—92 and Vol. 2, No. 1, Fall 1982, pp. 33—60 (Parts II and III with Richard Wagner)
- Halpern, Joel M. & Anderson, D., *The zadruga, a century of change*, *Anthropologica*, Vol. 12, No. 1, pp. 83—97, 1970
- Halpern, Joel M. & Hammel, E., *Serbian society in Karađorđje's Serbia*, University of Massachusetts, Papers in Anthropology, No. 17, pp. 1—36, 1977
- Halpern, Joel M. & Kerewsky-Halpern, B. A. *Serbian Village in Historical Perspective*, N. Y., Holt, Rinehart and Winston, 1972
- Halpern, Joel M. & Kerewsky-Halpern, B. *Yugoslav Oral Genealogies and Official Records; An Approach to their Combined Use*, Vol. 7, Ser. 526, pp. 175—204. Salt Lake City, World Conference on Records, 1980
- Halpern, Joel M. & Wagner R.; *Microstudies in Yugoslav (Serbian) social structure and demography*, Program in Soviet and East European Studies, Occasional Paper, No. 8, University of Massachusetts, Amherst, 1982
- Halpern, Joel M. & Wagner, R.; *Time and social structure: A Yugoslav case study*, *Journal of Family History*, Vol 9, No. 3, 1984, pp. 229—244
- Kerewsky-Halpern, Barbara, *Thoughts on communicative competence in a Serbian village*, University of Massachusetts, Papers in Anthropology, No. 17, pp. 125—140, 1977
- Kerewsky-Halpern, Barbara, *Genealogy as genre in rural Serbia, in Oral Traditional Literatures (Festschrift in Honor of Albert B. Lord)*, ed. J. Foley, Columbus, Slavica; pp. 301—21 1981
- Kerewsky-Halpern, Barbara, *Text and context in ritual lament*, *Canadian American Slavic Studies*, Vol. 15, No. 1, pp. 52—60, 1981
- Kerewsky-Halpern, Barbara, *Watch out for snakes! Ethnosemantic misinterpretations and interpretation of a Serbian healing charm*, *Anthropological Linguistics*, Fall, 1983, pp. 309—325
- Kerewsky-Halpern, Barbara, *Rakija as ritual in rural Serbia*, *East European Quarterly*, Vol. XVIII, No. 4, pp. 481—494, 1985
- Kerewski-Halpern, Barbara, *Trust, Talk and Touch in Balkan Folk Healing*, *Social Science and Medicine*. Vol. 21, No. 3, pp. 319—325. 1985
- Kerewsky-Halpern, Barbara, & J. Foley. *Udovica Jana: A case study of an oral performance*, *Slavonic and East European Review*, Vol. 54, pp. 11—23, 1976
- Kerewsky-Halpern, Barbara, J. Foley; *The power of the word: Healing charms as an oral genre*, *Journal of American Folklore*, Vol. 91, no. 362, pp. 903—24. 1978
- Kerewsky-Halpern, Barbara, Halpern, J. M., eds. *Selected papers on a Serbian village: Social structure as reflected by history, demography and oral tradition*. University of Massachusetts, Department of Anthropology, Research, Reports, No. 17, 1977